

PAPER DETAILS

TITLE: YEDI SAYISININ KÜLTÜREL ARKAPLANI ÇERÇEVESİNDE GARÎBNÂME MESNEVISİ'NİN
YEDİNCİ BÖLÜMÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME

AUTHORS: Sevda ÖNAL KILIÇ

PAGES: 111-132

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2580689>

YEDİ SAYISININ KÜLTÜREL ARKAPLANI ÇERÇEVESİNDE GARİBNÂME MESNEVİSİ'NİN YEDİNCİ BÖLÜMÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

A REVIEW OF THE 7TH CHAPTER OF THE MESNEVİ GARİBNÂME WITHIN THE SCOPE OF THE CULTURAL BACKGROUND OF NUMBER SEVEN

Sevda ÖNAL KILIÇ**

Öz

Bu çalışmada, yedi sayısının kültürel arka planı çerçevesinde, Âşık Paşa'nın *Garîbnâme* mesnevisinin yedinci bölümünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Sayılar ve sayı sembolizmi, insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren kültür ve düşünce dünyasında yer edinmiş, içerdikleri kavramsal ve sembolik anlamlarıyla din, mit, kültür, sanat ve geleneğin ayrılmaz parçaları olmuşlardır. İnsanoğlu tarafından sayılara yüklenen niceliksel, sembolik, ontolojik ve metafizik anlamlar sözlü ve yazılı bütün kültür kaynaklarında, özellikle dini metinler ve mitik anlatılarda bulunmaktadır. Bu doğrultuda sayılar ve sayı sembolizmi, anlatımı tamamlayıcı ve destekleyici unsurlar olarak edebi metinlerin de kültür kaynakları arasında yer alır. XIV. yüzyıl Anadolu edebiyatının mistik şairlerinden biri olan Âşık Paşa'nın *Garîbnâme* mesnevisinin düzenleniş ve anlam dünyasının en göze çarpan motiflerinden biri de sayılardır. Eserin özellikle yedinci bölümü, yedi sayısının sahip olduğu kültürel arka planı ortaya çıkaran bir anlatıma sahiptir. Çalışmada *Garîbnâme* mesnevisinin yedinci bölümü gerçek, sembolik, ontolojik ve mistik yönleriyle ele alınmış, yedi sayısının anlam dünyasının metnin anlam dünyası üzerindeki etkileri incelenmiştir. Eserde yedi sayısının teolojik, mistik ve kozmogonik arka planını ortaya çıkaran kaynaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda bu kaynakların anlatımı için tercih edilen alegorik benzetmeler ve hikâyeleme teknikleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Âşık Paşa, *Garîbnâme*, sayı sembolizmi, yedi

Abstract

The aim of this study is to analyse the seventh chapter of Âşık Paşa's Mesnevi called *Garîbnâme* within the scope of the cultural background of number seven. Numbers and number symbolism have taken place in the cultural and intellectual field since the early periods of human history and they have become an inseparable part of religion, myth, culture, art and tradition with their conceptual and symbolic meanings. Quantitative, symbolic, ontological and metaphysical meanings attributed to numbers by human beings can be found in all the oral and written cultural sources; especially in religious texts and mythic narrative. In this respect, numbers and number symbolism have taken place within the literary texts of culture resources as complementary and supportive elements of narrative. Numbers are one of the most striking motifs of meaning and configuration field of the Mesnevi called *Garîbnâme* written by Âşık Paşa who is one of the mystical poets of 19th century Anatolian literature. Especially, the seventh chapter of this work has a specific narration which highlights the cultural background of number seven. In this study, the seventh chapter of *Garîbnâme* was analyzed with its realistic, symbolic, ontological and mystical aspects. The influences of meaning world of number seven upon the meaning world of the text were also discussed. The resources revealing the theological, mystical and cosmogonical

* Makalenin Geliş Tarihi: 02.03.2018; Kabul Tarihi: 19.05.2018. DOI: 10.31624/tkhbvd.2018.6

** Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
sevdaonal@atauni.edu.tr ORCID ID: orcid.org/0000-0003-4497-8409.

background of number seven were determined. Allegorical comparisons/metaphors preferred for the narration of those resources and storytelling techniques was also mentioned.

Key Words: Âşık Paşa, *Garîbnâme*, number symbolism, seven

1. Giriş

İnsanoğlunun yaşamı, evreni ve kendini anlamlandırmak için başvurduğu ilk bilgi edinme yolu gözlem ve soru sormadır. Kendi varoluşunu ve evrenin hakikatini sorgulayan insanın, içinde yaşadığı yapıda gözlemlediği en belirgin gerçek ise evrenin sistematik bir şekilde hareket edişidir. Bundan dolayı medeniyet tarihinin ilk zamanlarından günümüze kadar hesap ve “sayılar bilginin en yüksek derecesi olarak görülmüş” (İfrah, 1999: 19), evrensel sistem, pek çok düşünür tarafından bu anahtarlar vasıtasıyla çözülmeye ve anlaşılma çalışılmıştır.

Bilginin en yüksek derecesi olarak düşünülmesi sayılara, içinde gizli bilgileri barındırıp yaratılış gizemlerini anlatan ilahi ve kutsal anlamlar yüklemiştir. Böylece sayılar, fiziki evreni hesaplamak için niceliksel araçlar olarak kullanılırken bir yandan da görünenin ardındaki anlam boyutlarını ifade eden gizemli şifreler olarak düşünülmüşlerdir.

Eski toplumlar, evrenin sistematik döngüsünün en açıklayıcı kavramı olarak düşündükleri matematik ve sayılar ile varlıklar arasındaki henüz çözülememiş bağları sayılara bir takım dinî-sihri, gizemli anlamlar yükleyerek çözmeye çalışmışlardır. Yazılı kültür öncesinde insanoğlu, yaşamı ve evreni anlamlandırmak için tabiat ve kozmik yapıda gözlemlediği sistemin ritimli devinimindeki zamanı hesapla, anlamı ise seslerle izah yoluna gitmiştir. İnsanlık tarihi, düşünce sistemine yazıyı dâhil etmeden çok önce sayılarla düşünmeye başlamıştır. “Zira arkeolojik çalışmalar insan zihninin harflerden çok daha önce sayı ile ilgilendiğini göstermektedir” (Kılıç, Eser, 2016: 84). Bu noktada temel inanış yazının insan üretimi, sayıların ise tanrısal ve ilahi olduğu yönünde gelişmiştir. Aynı inanış devamında, tekrar eden seslerin ve sayıların dinî-sihri güçlerinin olduğu yönünde yeni kanaatler geliştirmiştir. İlk insan topluluklarının söz konusu dinî-sihri uygulamalarında belirli hareket ve duaların üç, beş, yedi gibi sayılarla tekrar edilmesi, sayılara yüklenen bu sembolik ve gizemli anlamlarla açıklanabilir.

Schimmel, sayıların sembolik ve kültürel arka planları üzerine yaptığı çalışmasında sayılar üzerinden inanç sistemleri geliştiren ilk medeniyetlerin Mezopotamya’da oluştuğunu, bununla birlikte gelişmiş sayılarla neredeyse hatasız astronomik hesaplar yapma konusunda Maya medeniyetinin farklı bir konumda olduğunu aktarır (Schimmel, 2017: 14). İlk medeniyetlerin geliştirdiği bu inanışlar ve mitlerde sayılar, kozmogoninin ayrılmaz bir parçası olarak görünüm kazanırken evren, bir sayısal sistemler bütünü olarak düşünülmüş ve insanoğlu varlığı sayılara

yüklenen anlam ve şifrelerle çözmeye çalışmıştır. Bu dönemde kavramların sayı sembolizmi içinde anlatımının öncelikle kaya resmi, kaya yazısı gibi görsel malzeme ve ürünler ile bir takım inanış ve pratiklerde yer aldığı görülür.

Düşünce, hesap ve kültürün yazı ve rakamlarla ifade edildiği yazılı kültür tarihine gelindiğinde sayılarla ilgili inançlar, yazının insan üretimi, sayıların ise ilahi kaynaklı olduğu yönünde gelişmiştir. “Örneğin Platon sayıların kozmik ve iç uyumun özünü oluşturduğunu söylüyordu. Bu düşünceyi daha sonra ‘sayıların tanrısal hakikatlere yaklaşmanın en iyi aracı olduğu’ konusunda bu felsefenin tüm yandaşlarına güven verecek olan Nicolaus Cusanus yineleyecekti. Ama düşünce yeni değildi. Daha önce Philolaos ‘bilinen her şeyin bir sayısı vardır, çünkü sayı olmadan bir şeyin tasarlanabilmesi ya da bilinebilmesi olanaksızdır’ buyurmuştur” (İfrah, 1999: 19).

Evreni ve yaşamı sayı sistemleri üzerinden anlamlandırma yönündeki bu çabalar, ilkçağ filozoflarından itibaren doğu ve batı düşünürleri ile mistikler tarafından temellendirilen farklı düşünce sistemleri ortaya çıkarmıştır. Bu düşünce sistemleri içerisinde Pisagor’un (MÖ 580), felsefe, harmoni ve sayıları birleştiren bir kuram olarak ileri sürdüğü fikirleri günümüze kadar kabul gören sayı bilimi ve sembolizminin temelini oluşturur. “Ona göre sayılar her şeydi ve doğadaki her olayın nedeni sayılardı. Onun dünya görüşü, din ve bilimin, matematik ve müziğin, tıp ve kozmolojinin, madde, akıl ve ruhun birleşmesiydi” (Kırbıyık, 2001: 15). “Pythagorasçı ve Platoncu fikirler yeni-Platonculuğa ve gnostik sistemlere aktarılmış ve kısaca şöyle özetlenebilecek bir sayı gizemciliğinin doğmasına neden olmuştur:

1. Sayılar, düzene soktukları şeylerin karakterlerini etkilerler.
2. Böylece sayı, Tanrı’yla yaratılmış dünya arasında aracı olur.
3. Sayılarla yapılan işlemler izlenirse bu işlemler kullanılan sayılarla bağlantılı şeyleri etkiler” (Schimmel, 2017: 23).

Pisagor düşüncesi, sadece evrensel sistemi sayılar üzerinden açıklamakla kalmaz. Bilinen sayıları da tek sayılar ve çift sayılar şeklinde kategorize ederek bu tasnif üzerinden de yeni bir düşünce sistemi geliştirir. “Tek sayılar sağ tarafa ait olup, sınırlı, eril, kalanlı, doğrulu, ışık saçan ve iyilik dolu, geometrik terimlerle belirtilirse kareyle bağlantılıydı; çift sayılar ise sonsuz gökküresine ait olup, sınırsız (sonsuzca bölünebilir), çok katlı, sol taraf, dişil hareketli, yalan dolu, karanlık, kötü ve geometrik terimlerle belirtilirse dikdörtgendi” (Schimmel, 2017: 20). Tek sayılara yüklenen kutsallık beraberinde tek sayıların tanrısal olanla ilişkili olduğu yönünde inanışlar oluşturmuş, sayılara yansıyan kutsal olan ve olmayanın bu zıtlığı, dinler tarihinde, gizemcilikte, sözlü ve yazılı kültür ürünleri ile gelenek ve ritüellerde hatta gündelik yaşamın pek çok alanında kendini göstermiştir. Böylece, sayıların birer karakteri olduğu ve arkasında derin anlamlar bulundurduğu inancı gelişmiştir.

Pisagorcucu gelenek, sayıların bu kendine has kavramsal ve metafizik anlamlarının birleşimlerinin, varlık türlerinin oluşumuna etki ettiği savunmuş bunu özellikle yedi sayısı ile izah yoluna gitmişlerdir.

Yedi sayısı, ilahi ve ruhsal olan üç ile dünyevi ve maddi olan dördün birleşimini verdiği için bütün kültürlerde kutsal kabul edilmiştir. Pek çok arkaik toplumun dinî-sihri uygulamalarında bir takım sihirli sözcükler ve ritüellerin yedi kez tekrarlandığı bilinmektedir. Bu nedenle eski toplumlar kimya ve simya ilimleri yedi metalin alışımıyla elde edilmekteydi.

Kendisine atfedilen bütün bu kutsal anlamlara ilave olarak yedi, insanlık tarihinde özellikle kozmik bilginin sayısı olarak kabul edilir. Ayın kendisinin yedi günde bir şekil değiştirmesi, haftanın günleri, Babil’de gezegenlerin sayısı, (Schimmell, 2017: 125) yedinin kozmik boyutlarına işaret eder. Yedi, hareket halindeki evrenin özellikle de Ay’la ilgili inanışların sembolüdür. Ay’ın hareketlerindeki yedişer günlük devinimi ve tamamı 28 gün süren bir döngüye sahip olması bu düşüncüyü oluştururken pek çok kültür ayın bu döngüsel hareketleri ile kadın bedeninin döngüsel periyotlarının eş zamanlı gerçekleştiğini düşünmüş, bundan dolayı ay ve kadın paganist dönemden itibaren bir arada değerlendirilmiştir. Bu noktada sadece kadın ve evrenin fiziki değişimini değil genel olarak insan bedeninin oluşum ve gelişim sürecini de yedi sayısı ile izah etmek kadim kültürlerden bu yana yaygın bir şekilde kabul görmüştür.

“Yedi sayısı ile ilgili sembolizmin kökeninde eskiden yedi gezegen olduğuna inanılması vardır. Dünyanın sabit olduğuna ve diğer gezegenlerin, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn, Ay ve Güneş’in onun etrafında döndüğüne inanılırdı. Bir haftada yedi gün olmasının nedeni de eski inanç sistemlerinde her gezegene bir kutsal gün atfedilmesine bağlıdır. Haftanın günlerinden pazartesi Ay, salı Mars, çarşamba Merkür, perşembe Jüpiter, cuma Venüs, cumartesi Satürn ve pazar Güneşle alakalıdır” (Altunay, 2016: 99). Benzer düşünceler antik Yunan felsefesinde de ortaya çıkar. “Hipokrat geleneğine göre de yedi zekâ, ışıık, erk ve korku olmak üzere farklı boyutları bulunan ve diğer tüm sayıları yöneten sayı olup, doğanın sürekli değişmesi ve bütün varlıkların birbirine kavuşması bu sayıyla simgelenmiştir” (Kılıç, Eser, 2016: 9).

Mitolojik inanışlarda yedi göksel katın varlığıyla birlikte yedi cehennem ve yedi kötülükten bahsedilir. Ön Asya ve Mezopotamya mitlerinin temelini oluşturan kozmik bilgi ve inanışlar yedi sabit yıldızın gözlenmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Sümer mitolojisinde, inançları ve varoluşu düzenlediğine inanılan yedi tanrıdan bahsedilir. Bu tanrılardan biri olan İnanna’nın Ölüler Diyarı’na inişinin yer aldığı tablette, İnanna’nın göksel tanrıları ve yedi kutsal yasayı, gökyüzünü ve yeryüzünü arkasında bırakarak ölüler diyarına indiği anlatılır. İnanna, Ölüler diyarının yedi kapısından geçirilir ve yedi korkunç yargıcın huzurunda diz çöktürülür (Kramer, 2001: 158). Sadece Sümer değil diğer Mezopotamya inanışlarında da yedi tanrısal

ve göksel bir sayı olarak düşünülmüş bu inanış özellikle Mezopotamya tapınak mimarisinde görünüm kazanmıştır. Yedi katlı olarak inşa edilen bu mabetlerdeki her katın, bir gök katına ve yıldıza karşılık geldiği ve bu katlar vasıtasıyla Tanrı'yla buluşulabileceği inancı, zamanla tek tanrılı inanç sistemlerini de etkilemiş görülmektedir.

Yedi, Sâmi ve Fars geleneğinde ruhani ve kutsal sayılan üç ile cismani sayılan dört sayısını birleştiren en önemli sayı kabul edilir. Hint ve Fars Ârileri arasında üç, beş ve yedi öncelikli çağrışımları olan sayılardandır ve Mecûsiler'de de kutsal kabul edilmektedir. Özellikle yedi sayısı kendi içinde bütünlük belirtmesi sebebiyle çeşitli milletlerce mistik bir nişan ve işaret çerçevesinde değerlendirilmiştir. "Örneğin Persler'de hukuk ve adaleti yürüten ve yönlendiren kralın yedi danışmanı kraliyet hâkimlerinden sayılıyordu. Pers ordusu ondalık sistemde bulunmasına rağmen yedi adet saha kumandanı orduyu sevk ve idare etme görevini üstlenmişti. Ayrıca eski zamanlardan beri taptıkları ilâhların sayısı "Ahura Mazda, Güneş, Ay, Hava, Ateş, Su ve Rüzgâr" olmak üzere yediye ulaşıyordu" (Öz, 2009: 241). Aynı zamanda Samî ve Mezopotamya inanışlarında ve İbrahimî dinlerde önemli bir motif olan tufan hikayesinin, Şamanist varyantlar da dahil olmak üzere,¹ yedi gün içinde şekillendiğinden bahsedilir.

Tek tanrılı dinler tarihinde, Yahudi geleneğinde yedi kollu şamdan (menorah), Tanrı'nın varlığını sembolize eder. Menorahın ayrıca, dünyanın yedi günde yaratılışını, yeryüzünün yedi kıtasını ve haftanın yedi gününü sembolize ettiğine inanılır (Atasagun, 2001: 132). Hristiyanlık inanışı, Yuhanna Vahiy'de gerek Hristiyanlık öncesi çok tanrılı dinlerin, gerekse Yahudiliğin işaret ettiği gibi yedi sayısı üzerinden tanrı buyruğunu iletme gayesindedir. Hristiyan düşüncesinde yer alan yedi rüzgar, yedi deniz, yedi bilge, dünyanın yedi harikası gibi kavramlar daha ziyade yedi sayısının çokluk anlamıyla ilişkilendirilir (Schimmel, 2017: 147). "Yine Vahiy'deki bilgilerin Hristiyan dünyasının başkentlerinin yedi tepe şeklinde kurulması fikrini doğurduğu düşünülmektedir" (Kılıç, Eser: 2006: 90). Bu düşünce, Hristiyanlık geleneğinde önem kazanmış şehirlerin (Roma, İstanbul) yedi tepeli olarak tanımlanmasına yol açmıştır.

Kur'an'da yedi sayısının sistematik bir şekilde tekrar ettiği görülür. Kur'an'ın ilk suresi olan Fatiha yedi ayetten oluşmaktadır. Surenin ilk üç ayetinin İlahi olanla son dört ayetinin dünyevi olanla ilişkili olması, yedi sayısının ilahi olan üçle dünyevi olan dördün birleşmesi ilkesinin Kur'an'daki görünümü olarak değerlendirilmektedir. Kur'an'da yedi sayısının 22 ayette geçtiği; söz konusu ayetlerde yedi sayısının çoğunlukla yedi kat gök (Bakara 29, İsra 44, Müminun 86, Fussilet 12, Talak 12, Mülk 3, Nuh 15, Nebe 12) imajıyla birlikte ele alındığı görülmektedir. Kur'an'da yedi sayısının bulunduğu diğer ayetler ve konular ise şunlardır. Yedi yol (Müminun 17), cehennemin yedi kapısı (Hicr 44), yedi gün oruç (Bakara 196), yedi başak (Bakara

261; Yusuf 43x2), yedi inek (Yusuf 43x2), yedi yıl (Yusuf 47-48), tekrarlanan yedi ayet (Hicr 87), mağara uyuyanları (Kehf 22), yedi deniz (Lokman 27) ve yedi gece (Hakka 7) (<http://kuran.diyar.net.gov.tr/mushaf>) (erişim tarihi: 25.02.2018). Bununla birlikte birtakım İslami uygulama ve ritüellerin de yedi kez tekrarlandığı görülür. Kâbe'nin yedi kez tavaf edilmesi bunların içinde en yaygın uygulananlardan biridir. "Kur'an'ın yedi katmanlı anlamı vardır ve yedi kıraatle okunur, ayrıca namazdaki bir rekatin yedi bölümden oluştuğunu da unutmamak gerekir. İslam'ın bîatını yorumlarında, ilahi isimlerin taayyünlerinin suretleri olarak açıklanan, aşkla kendinden geçmiş yedi melek ve ayrıca yedi büyük peygamber vardır" (Schimmell, 2004: 116).

İslam kültüründe sayıların, özellikle de yedi sayısının kazandığı özel anlam ve değer, İslam mistisizminde de kendini gösterir. Sayıların ilahi, gizemli ve sembolik anlamlar taşıması, İslam felsefesinde "varlığın mutlak birden çıkıp bir sıra düzeni içinde evreni oluşturması" şeklinde temellendirilen "sudûr" (Kaya, 2009: 467) teorisiyle izah edilir. Bu bağlamda, Platon, Aristo ve Pisagor kaynaklı sayı felsefesini İslami bir doktrine dönüştüren X. yüzyıl bîatını-mistik ekolü İhvân-ı Safâ'ya göre sayılar evrenin ve felsefenin anahtarıdır. İhvân'a göre yedi sayısı ilk mükemmel ve tam sayı olması itibarıyla (Çetinkaya, 2003: 24) ayrı bir öneme sahiptir. Sadece İhvân-ı Safâ ekolü değil tasavvufi geleneğin genelinde yedi sayısının özel bir anlam içerdiği görülür. İslam tasavvufu insan vücudunun enerji meridyenlerini yedi nokta üzerinden tanımlar. "Sufi gizemcilerin ruhsal güçlerini bedenleri üzerinde yoğunlaştırdıkları yedi hassas noktadan söz edilmektedir. Bunlar Hint gizemcilik geleneğinde bulunan çakra (vücutta bulunan ince enerji noktası) ile paralellik arz etmektedir. Bu hassasiyet, Allah'ın, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar yedi büyük peygamberin şahsında kendisini dışa vurduğu yedi temel niteliği ile ilişkili görülmüştür" (Schimmel, 2017: 141). Müslüman mistikler yedi sayısının, evrensel kültürde kazandığı sembolik anlamlardan ziyade teolojik anlamının üzerinde durmayı tercih etmişlerdir. Hurufilere göre insan yüzünde yedi ümmî hat vardır. Bunlar, saç, dört kirpik ve iki kaşın toplamından oluşmaktadır. "İnsan yüzündeki yedi ümmî hat, 7 semavata karşılıktır. Yüzündeki yedi delik de 7 yıldız (seyyare) veya yer ve göğün 7 tabakasına, dünyadaki yedi denize karşılık gelir" (Usluer, 2009: 266). Hurufilerin bu sayı bilimsel inanışları diğer bîatını-İslam ekolleri arasında da yaygın bir şekilde kabul görmüştür. Schimmel'in, İslam inanç siteminde, mistisizminde ve "Şii İslam'dan çıkan başka bir gelenek olan Babailik'te (Schimmel, 2017: 144)" 7'nin önemine yaptığı vurgu, temelde Pisagorcu düşünce ve İslami gelenekte İhvân-ı Safâ'nın sanat ontolojisine dayanır. "İhvân'a göre, sanatçı sanatını icra ederken, biri dairesel, altısı düz olmak üzere yedi harekete gereksinim duyar. Bu ilahi hikmetin gereğidir. Çünkü gök cisimlerinin hareketleri de yedi çeşittir" (Eren, 2017: 13).

İslam mistisizminde Türk diliyle "üçler, yediler, kırklar şeklinde ifade edilen ve gayb erenleri denilen *ricalu'l-gayb* inancı, Şia tarafından kabul edilmiş ve özellikle

tasavvufta bu inancın oluşmasında Şii ve Bâtınlılığın etkili olduğu ileri sürülmüştür” (Keleş, 2017: 9). Bu doğrultuda Alevi Bektaşî kültürdeki “yedi ulu ozanın (Nesîmî, Hatâyî, Fuzûlî, Yemînî, Pir Sultan Abdal, Vîrânî ve Kul Himmet) (Keleş, 2017: 10)” sayısal açıklamasını da yedi sayısına yüklenen kutsal ve gizemli anlamlarla açıklamak mümkün görünmektedir.

İslam kültürü çerçevesinde şekillenen edebiyata bakıldığında Farsça yazılan çok sayıda eserin isminin ve konusunun yedi sayısı ile ilişkili olduğu görülür. Örneğin “Nizâmî-i Gencevî’nin *Heft Peyker*’i, Molla Câmî’nin *Heft Evrenğ*’i, Hâce Abdullah-ı Ensârî’nin *Heft Hisâr*’ı, Hâtîfî’nin *Heft Manzâr*’ı, Zülâlî-i Hansârî’nin *Heft Seyyâre* ve *Heft Âsiyâb* diye anılan *Heft Genc*’i, Aga Ahmed Ali’nin *Heft Âsumân*’ı Nevizâde Atâyî’nin *Heft Hân*’ı, Emîn Ahmed-i Râzî’nin *Heft İklim*’i bu tür eserlerdendir” (Öz, 2009: 241).

1.1. Türk Kültüründe Yedi Sayısı

Türklerin tarih boyunca etkisi altında kaldıkları bütün inanç sistemlerinde sayılar ön planda yer almıştır. Özellikle üç, yedi, dokuz, kırk sayılarına; inanç, gelenek, kültür ve gündelik yaşamın içinde özel anlamlar yüklenmiştir. Türk mitolojik anlatılarında yedi sayısı; “yedi ata, yedi ata tapınağı, yedi azgın köpek, yedi başlı dev, yedi bölge, yedi dallı gök ağacı, yedi derya, yedi elçi, yedi geyik tekesi yavrusu, yedi göbek ve yedi soy, yedi gök katı, yedi gök kısrak, yedi gün, yedi iklim, yedi ilk insan, yedi inek, yedi kardeş ateş tanrısı, yedi kardeşler, yedi kızlar, yedi kişi, yedi kurt, yedi Macar, yedi oğul, yedi öküz, yedi siyah çadır, yedi tamu, yedi tanrı, yedi vezir, yedi yemeği yiyen, yedi yıl ve çocuğun yedi günde yürümesi” (Ögel, 2014: 742) kavramlarında kendini gösterir. Eski Türk inanışlarının temel kozmik algısı, yedi aşamalı olduğuna inanılan kozmik yükseliş kavramı etrafında şekillenir. “Şamanik kültürde kâinatın merkezinden geçtiği düşünülen dünyanın direği veya kâinat dağı kozmik yükselişin aracıdır ve yedi katlı gösterilmektedir” (Kafesoğlu, 1980: 33). Bu inancın yansımasını tarihi metinlerde de görmek mümkündür. XI. yüzyıl Budist Uygur metni olan İyi ve Kötü Prens öyküsünde İyi Prens, okyanustaki yolculuğunda yedi gün durup bir gemiyi donatır, demirden yedi zincirle gemiyi sabitler ve yedinci günün sonunda demir alıp mücevher adasına erişir. Yedi gün boyunca kutsal “çintamani” mücevherini bulmak için yolculuk eder. Yedi katlı bir hendekte bulunan mücevhere yedinci gün sonunda ulaşır (Hamilton, 1998: 26-35).

Yedi sayısı Türk destan geleneğinde, özellikle tabiat ve kozmik gözleme dayalı unsurlarda yer alır. Maaday Kara Destanı’nda yedi sayısının “yedi ulu dağ, yedi budaklı kavak, yedi ırmak, yedi yıl, yedi kat yer altı, yedi gün, yedi kara kurt, yedi sarı at, yeryüzünü yedi kez dolaşmak motiflerinde; Manas Destanı’nda yedi elçi, yedi ata, ayın yedisi, yedi gün, yedi ay ve yedi deve motiflerinde” (Çelik-Şavk, 2001: 4) yer aldığı görülür.

Türk kültüründe sayılar ve özellikle yedi sayısının sahip olduğu anlam çerçevesi tarihi süreç içerisinde edebî metinlerde, inanışlarda ve gündelik hayat uygulamalarında da kavramsal ve sembolik boyutta ortaya çıkmıştır. Türk halk kültüründe, günümüzde dahi doğum, evlenme ve ölüm ritüellerinin bir takım uygulama ve adetlerinde, (ölünün yedinci günde anılması, çocuğun yedi kırkının çıkması, çocuğun yaşaması için yedi evden alınan gümüşle koruma yapılması gelenekleri² yedi sayısının Türk kültüründe hala kutsallıkla ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır.

Mitolojik inanışlardan İslami-Türk kültürüne kadar geniş bir çerçevede özel bir sayı olarak düşünülen yedi; Türk, İslam, Asya, Yunan ve Ortadoğu kültür ve inanışlarının buluşma noktası olan klasik Türk edebiyatı metinlerinde de sıklıkla kullanılan bir motif olmuştur. Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde Anadolu’da gelişen Türk edebiyatının kurucu isimlerinden biri olan Âşık Paşa’nın *Garibnâme* mesnevisinin yedinci bölümü, yedi sayısının kültürel arka planı çerçevesinde incelenecektir.

2. *Garibnâme* Mesnevisinin Yedinci Bölümünde Yedi Sayısının Kullanımına Dair Tespitler

1272 yılında Kırşehir’de doğan Âşık Paşa, Horasan’dan Anadolu’ya gelen Baba İlyas’ın oğlu Muhlis Paşa’nın oğludur. Âşık Paşa’nın türünün tek örneği olan *Garibnâme* mesnevisi bazı kaynaklarda *Divân-ı Âşık*, *Divân-ı Âşık Paşa*, *Maârifnâme* ve *Gencnâme* gibi adlarla anılmaktadır. Eser yaklaşık 10.000 beyitlik bir mesnevidir. Farsça bir önsözle başlayan eserin tamamı fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezni ile yazılmıştır (Yavuz 2000, XLV). İnsan nefsinin eğitimi ve ruhsal yolculuğu bağlamında eğitici bir eser yazan Âşık Paşa, öğretisini kendi kişisel yolculuğuna dayandırarak aktarmıştır.

Âşık Paşa *Garibnâme* mesnevisinde sayıları, insan ve evrenin anahtarı olarak değerlendirir ve eserini ilginç bir sistematik yapıyla kurgular. “Kâinata vahdet gözüyle bakan Âşık Paşa, önünde birbirinin simetrisi olan iki âlem görür. Bunlardan biri kâinat diğeri onun küçültülmüşü olan insandır. Kâinata her ne varsa insanda da vardır” (Okuyucu, 2013: 359). Tamamı, destan olarak başlıklandırılan on bölümden oluşan ve her bölümde bâb olarak adlandırılan on kıssanın ele alındığı *Garibnâme* mesnevisinde her bölümde o bölümün sayısına ilişkin açıklamalar ve anlatılar yer alır. Eserde sayıların dini ve kültürel arka planları konuyu açıklamak için sistematik bir kurguyla ele alınmıştır. Köprülü’nün (1965: 704), bu sistematik kurgusunu “hendesi bir intizama maliktir” şeklinde yorumladığı *Garibnâme*’nin her bölümü ilgili sayının kültür hafızasını barındırır.³

Eserin özellikle yedinci bölümü, insanlık tarihinin, ilkçağ düşünce sistemlerinin, tek tanrılı dinler ve kutsal kitaplar ile edebî ve kültürel metinlerin yedi sayısına

yüklediği anlam dünyasını içeren bir özellik sergilemektedir. Bununla birlikte Âşık Paşa, eserin bu bölümünde yedi sayısının yukarıda sıralanan sembolik ve kültürel anlamlarıyla birlikte özellikle teolojik değeri üzerinde durmayı tercih etmiştir. Şair, yedinci bölümün kurgusunu, insanın yaratılışını Kur'an'da yedi sayısından bahseden ayetler üzerinden açıklamalar yaparak oluşturur. Açıklamalarını alegorik benzetmelerle zenginleştirip okuyucuda etkili çağrışımlar oluşturmayı amaçlar.

Yedinci bölümün birinci kıssasında, yedi kat gökte bulunan yedi gezegen ve bu gezegenlerin anne karnındaki bebeğin büyüme aşamasına etkileri açıklanır. Kadim felsefe ve İslam mistisizminde, yedi sayısının sadece insanoğlunun inanç dünyasını düzenlemekle kalmadığı, içinde barındırdığı kutsallık sayesinde dünya yaşamında da insana kılavuzluk ettiğine inanılmaktadır. “Nitekim Pythagorasçılara göre hayat yedinin katları şeklinde gerçekleşmektedir. Bir çocuk anne rahminde en az yedi ay gezdikten sonra doğmakta, yedi ay sonra diş çıkarmakta, on dört yaşında ergenliğe ulaşmaktadır” (aktaran Kılıç, Eser, 2016: 87). Helenistik filozofu Philo, Eski Ahit'ten aldığı kavramlarla birleştirdiği bu düşünceyi, şu şekilde açıklar: “İlk yedili dönemin sonunda süt dişlerinin yerine gerçek dişlerin çıktığını; ikinci yedili dönemin sonunda ergenliğin başladığını ve üçüncü yedilide gençlerin sakallarının çıktığını söyler. Dördüncü yedili yaşamın yüksek noktasıdır, beşinci evlilik zamanıdır. Altıncı yedili düşünsel olgunluk getirir, yedinci yedili ise akıl aracılığıyla ruhu yüceltir, sekizinci hem zekâ hem de aklı mükemmelleştirir ve dokuzuncu tutkuları yumuşatır, adalet ve ölçülülük yolunda ilerler. Onuncu yediliye gelince bu insanları yalnızca bir ayağı çukurda, yararsız, yaşlı varlıklar oldukları konusunda uyararak ölüme hazırlar” (Schimmel, 2017: 124).

Âşık Paşa'ya göre insan yaşamının bu yedili dönemleri önce anne karnında başlar. Bebeğin anne karnında geçirdiği dokuz aylık süreçte, yedi kat gökteki görevli yıldızlar gelişimine yardımcı olmaktadır. Babil kozmogonisi kaynaklı kadim inanışa göre, Tanrı gökleri ve yerleri yedi kat yarattıktan sonra, göklerin her katına bir yıldız asmıştır. Bu yıldızlarda da görevli melekler bulunmaktadır. Âşık Paşa, bu yedi gezegenin (Ay, Utarit/Merkür, Zühre/Venüs, Âfitâb/Güneş, Merih/Mars, Müşteri/Jüpiter, Zuhâl/Satürn) hem bebeğin anne karnındaki gelişiminde hem de dünya yaşamının belirli aşamalarında etkin rol oynadığını düşünür. Bebek anne karnına düştüğünde önce Zuhâl suyu kana çevirir. Ardından Müşteri kanı et yapar. Sırasıyla Merih eti kemiğe bağlar ve organlar oluşur. Güneş vücudu ortaya çıkarır ve yüzü şekillendirir. Beşinci ay Zühre yaşama sevinci verir. Altıncı ay Utarit bilgi verir. Yedinci ay, Ay gelir gıda verip besler. Bu sıralanışta en dikkat çeken taraf insan bedeninin anne karnındaki gelişiminin, gök katlarından aşağıya doğru bir iniş şeklinde tasavvur edilmesidir. Yani insan varlığı göklerden yeryüzüne doğru, aşamalı bir inişle yeryüzü yaşamına doğmaktadır.

Yidi kat gökde yidi yıldız kodı
Her birin yirlü yirinde uz kodı

Terbiyet ilkin Zuhâl virür aña
Su-y-iken ol kana döner görsene

Pes bu kez ol Müşterî kuvvet kılur
Tañrı emri birle kanı et kılur

Degdi nevbet Mirrihe kıldı nazar
Et sünük dutdı vü bitdi a'zalar

Anuñ ardınça güneşdür bu kezın
Geldi suret bağladı düzdi yüzün

Dörd ay on günlük olıçak cân gelür
Ya'ni taht oldı bu kez sultân gelür

Pes gerek sultân-ıçun 'ayş u tarab
Zühre geldi şâd kıldı zî'-aceb

Zühre ardınça 'Utârid nâz-ıla
Geldi dâniş virdi aña râz-ıla

Bisledi ol altı yıldız altı ay
Çün yidinçi ay dogdı geldi ay

Ay dahı virdi gıdâ vü perveriş
Yine çevrindi Zuhâl'a degdi iş

(Yavuz, 2000: 911-915)

Anne karnındaki sürecin ardından doğan insan tekrar yıldızların tesiri altında kalır. Bu defa sıralama değişir. Birinci kattan yedinci kata doğru bir yükseliş söz konusu olur. Bu yükseliş sırasında büyüyen çocuğun karakterini yine yıldızlar yedi aşamada şekillendirir. Çocuğu tam dört yıl dört ay Ay besler. Sırasıyla Utarit on yıl eğitir, Zühre oyun ve eğlenceye boğar, Güneş vücuduna en olgun şekli verir, Merih savaşçılık öğretir, Müşteri mülkiyet duygusu kazandırır ve son aşamada Zuhâl insanı gevşetir ve iş yapamayacak hale getirir.

Çünkü tıfl oğlan gelür bu dünyaya
Dâye olur Ay aña aydan aya

Bisler anı dörd yıl dörd ay Ay
Pes 'Utârid hem virür hoş rây rây

Bisler on yıl ol dahı dâniş virür
Mektebi görseñ aña ne iş virür

Geldi bu kez Zühre hoş kıldı tarab
Bitdi gönlinde hevâ-yı bu'l'-aceb

İşret ü bûs u kenâr u 'ayş u nûş
Nefs içinde bu hevesler kıldı cûş

Zühre ardınça bu kez geldi Güneş
Eyle sankim bu kişi oldı güneş

Düzdi sûret bağladı hattı tamâm
Görmek ister anı cümle hâs u 'âm

Güneş ardınça gelür Merrihaña
Urmag ister dutmag ister görsene

Bâzular kuvvet dutar alplık gelür
Ol eserden gâziler alplık kılur

Geldi bu kez Müşterî kıldı nazar
Şahs anuñçun cem' ider çok sîm ü zer

Müşterî'nün kethudâlıkdur işi
Mülke mâyl anın oldı bu kişi

Geldi âhir-kâr hükm itdi Zuhâl
Çün aña degdi surat dutdı mahal

Zîra kâheldür Zuhâl sürmez işi
'Âkıbet anın kalur işden kişi

(Yavuz, 2000: 917-919)

Yedi kat gök ve yer teması ikinci kıssada da devam eder. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren gökyüzü erkek, yeryüzü ise kadın olarak düşünülmüş erillik ve dişilik gök ve yerle ilişkilendirilmiştir. Âşık Paşa eserinde bu inancı hatırlatarak yedi kat gökten erkeğin, yedi kat yerden kadının yedi azasının ortaya çıkışını anlatır. Âşık Paşa'ya göre Tanrı yokluğu yarattıktan sonra varlığı ortaya çıkarması için ilmini yokluğa göndermiştir. Böylece varlık yaratıldıktan sonra bir kadın ve bir erkek hizmetçiyi âleme göndermiştir. Bunlar köle ve hizmetçi gibi görev yapan gök ve yerdir. Şekli ve duruşu itibarıyla gökyüzü erkeğe yeryüzü ise kadına benzer.

Yir ü gök ad dakdılar ol iksine
Ku karavaşdur bakarsan üstine

Anladun mı kim bular nendür senün
Biri atan biri anandur senün (Yavuz, 2000: 931)

Yazar, kadın ve erkeğin yaratılışından sonra âlemde gözlemlediği yedilileri sıralar ve bunların hepsinin insanda da bulunduğunu ifade eder. Âşık Paşa'ya göre yeryüzünün yedi iklimi insan bedeninde ortaya çıkmıştır.

Yidi iklim uş tenünde zâhirâ
Kim anunla hükmi dersin zâhir (Yavuz, 2000:931)

Yedi kat gök ve bunlarda bulunan yedi yıldız insan canında yedi aşamada tecelli etmiştir.

Yidi kat gök ol yaratdı bî-sütûn
Yidi kat yir ol durıtdı bâ-sükûn

Yidi gökte yidi yıldız hükmider
Kim gelür kandan gelür kanca gider

Yidi ahkâm ol durur kim sendedür
Yidi endâm içre aslı cândadır (Yavuz, 2000: 925-931)

Yer altı dünyası ise Âşık Paşa'ya göre yedi katlı cehennemdir ve bu yedi kat cehennem insanın organlarında ortaya çıkmaktadır.

Yidi tamu kimyir altında kodı
Asılarçun toptoludur hasm odı

Yidi a'zanda hem ol vardur senün
Anın olur tamuya lâıyk senün (Yavuz, 2000: 931-933)

Yedi gün, yedi gece, yedi Mushaf, yedi renk, yedi tat bunların hepsi insan vücudunda yazılmıştır ve insan kendi hikayesini kendi vücudunda okumaktadır.

Yidi gün var çevrinür yıl oniki ay
Ansuz olmaz dünyada yohsul u bay

Yidi mushafdur kim anı cân görür
Dîn cihanından togar aydın virür

Yidi kat yir kim güneş kaplap durur
Uşbu söz hod sana ma'ni tapdurur

Yidi Mushaf ma'nisidür iy safâ
Kim anun burcı nihâd-ı Mustafâ

Yidi dünden âdemi gün kurtarır
Kim durur dostları birbirin görür

Yidi dün yazuglarından mü'mini
Yidi Mushaf kurtarır her birini

Yidi gün ü yidi reng ü yidi dad
Yidiiklîmi dutupdur yidi ad

Yidi kat gevgende cümle yazludur
Kendü ilmün kendüsünde gizlidür

(Yavuz, 2000: 933)

Âşık Paşa, yedinci bölümün üçüncü kıssasında dünya yaşamındaki insanları yedi gruba ayırarak inceler. Bu aşamada yine kozmolojinin yol göstericiliğiyle insan ömrünün yedi safhasını izah eder. Birinci grup yetişip olgunlaşmamış çocuklardır ve bunlara Ay yol göstericilik yapmaktadır.

Yidi safdur âdemi önden sona
Hazret'e karşı giderler görsene

Bir safi şol süd emendür anadan
Kim bulara analardur mihribân

Ne ki varsa anasından süd emer
Bunlaruñ üze hakemdür ol Kamer (Yavuz, 2000: 941-943)

İkinci grubu öğrenme ve bilgi çağındaki insanlar oluşturur. Bu gruba Utarit yol gösterir.

Şol safâ varur ol yigrür yörir
Söyler ü oynar güler ü hem irir

Şol 'Utârid kim hakemdür ol safa
Anı Allah kodı anda iy safâ (Yavuz, 2000: 943-945)

Üçüncü grubu yiye içme ve eğlence grubu oluşturmaktadır. Bu grubu Zühre yönetir.

Kim bu halkı ol makâmdan göçüre
Şol bülûgiyyet safına geçüre

Meclis-i ayş u tarab ister bular
Gözleri görklü yüzi görmek diler

Pes bu saffun hâkimi ol Zühre'dür
Görseñüz kim kendü işin öğredür (Yavuz, 2000: 945)

Dördüncü grupta bulunan insanlar kendilerini sürekli güneş gibi süsleyerek yaşarlar ve bu grubu Güneş yönetir.

Anda varanlar yüzi beñzer güne
İrilikden hem yüzi beñzer güne

Ol saf üstinde güneşdür pes hakem
Ne karañu anda ne kaygu ne gam (Yavuz, 2000: 947)

İnsan ömrünün beşinci safhasında olanların oluşturduğu beşinci gruptaki insanlar, sert ve aceleci olup her konuda gayretlidirler. Bu grubu Merih yönetir.

Çünkü 'ömr irdi bişinçi menzile
Hôş düzildi bu kez ol saf ehl-ile

Ol saf ehli tünd ü tîzdür hûları
Yok-durur hîç kimseden korkuları

Eyle kim elde kılıç dutmış gibi
Baksan ol Mirrih'e beñzer tertibi (Yavuz, 2000: 947-949)

Altıncı grupta bulunanlar dünya malını çok seven, hırslı ve aceleci insanlardır. Bunların yöneticisi Müşteri'dir.

Geçdi bu kez vardı altınçı safa
Yüz aña urdı buna virdi kafâ

Sanki bunlardur bu mülküñ sâhibi
Kim begenmez her biri bir sâhibi

Müşteri'dendür bulara bu eser
Zîra Hak'dan ana değdi ol nazar (Yavuz, 2000: 951)

Yedinci grupta bulunan insanlar zayıf, güçsüz ve üşengeçtir. İnsan ömrünün yaşlılık dönemini yaşayan bu grubun yöneticisi Zuhâl'dir.

Pırlig ol yidinçi safdur iy safâ
Kim kimesne bulmadı anda vefâ

Bu Zuhâl fenni-durur hôd iy kişi
Kocalar anuñçun işler ol işi (Yavuz, 2000: 951-953)

Âşık Paşa, yedinci bölümün dördüncü kıssasında birbirine bağlı ve birbirinin canı olan yedi nesneden bahseder. Bu nesneler dıştan içe doğru; âlem, insan, vücut, can, ilim, akıl ve aşktır.

‘İşkî hak’dur diri dutan iy safâ
‘İşk eri anuñçun olmaz bî-vefâ

Ten diridür cân-ıla cânsuz harâb
Cândan ayru ten yiri tahte’t-türâb

‘Aklî diri ‘ışk dutar hîç şeksüzün
‘Akl anuñçun ‘ışka dutmışdur yüzün

Bu ‘imâretler diridür cism-ile
Mülk ‘imâret ne’yle olur hısm-ıla

‘İlmi dirlikde ‘akıl dutmış-durur
Ol sebebden bu ‘amel bitmiş-durur

Bi-‘imâret bu cihânda ne biter
‘Âlemi diri ‘imâretler dutar
(Yavuz, 2000:973-975)

Cân diridür ‘ilm-ile bilgil ‘ayân
Ölüdür cân bî-‘ilim bellü beyân

İnsan vücudunu bir takım nesnelere ve tabiattaki cisimlere teşbih ederek alegorik bir kurguyla hikmetli mesajlar verme geleneğinin kökeni doğu kültüründe İhvân-ı Safâ felsefesine ve ortaçağ edebî metinlerine kadar gitmektedir. “İhvân, evren ve insan arasındaki ontolojik ilişkiyi bir analogi ile açıklar. İnsanın beden yapısı yerküreye, kemikleri dağlara, beyni madenlere, karın boşluğu denize, bağırsakları nehirlerle, damarları cetvellere, eti toprağa, saç bitkiye, saç bitim yeri verimli (iyi) toprağa- zira saç bitmeyen yer çorak toprak gibidir-, yüzünden ayaklarına kadar olan bölgesi bayındır durumdaki şehre, arkası harap olmuş yere, yüzünün ön kısmı doğuya, arka tarafı batıya, sağ tarafı güneye, sol tarafı kuzeye, solunumu rüzgârlara, konuşması şimşğe, sesleri yıldırımlara, gülüşü gündüzün aydınlığına, ağlaması yağmura, tasalanması ve üzülmesi gece karanlığına, uykusu ölüme, ayık hali yaşamaya, çocukluğunun ilk zamanları ilkbahar günlerine, gençliğinin ilk zamanları yaz günlerine, yaşlılık günleri sonbahar günlerine, kocalık günleri kış günlerine, hareket ve eylemleri yıldızların hareket ve dönüşüne... benzemektedir” (Eren, 2017: 7). Bu geleneğin takipçisi mistik şairler de kendi felsefe ve öğretilerini ifade etmek için benzer bir anlatım tekniğini farklı metaforlarla ortaya koymuşlardır. Âşık Paşa, *Garibnâme*’nin yedinci bölümünün beşinci kıssasında “Allah göklerin ve yerin nurudur (Nur/35)” (<http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>) (erişim tarihi: 25.02.2018) ayetinden yola çıkarak insan vücudunu bir kandile teşbih eder ve her ikisinde bulunan yedi unsurun benzerliklerini açıklar. Sırasıyla insan vücudu, can, nefis, akıl, aşk, inanç ve Kuran kavramlarını; kandil, su, fitil, ışık, yağ, ateş ve ip metaforlarıyla açıklar.

Pes vücûd bir kandile benzer i yâr
Ne kim ol kandilde varsa anda var

Ol ipi kim kandil aslıpdur aña
Tañrı’nuñ kudret ipidür görseñe

Sırçası cismüñ degül mi suyu cân
Ol demür ahkâm-ı şer’dür bî-gümân

Kudret ipi ya’ni Kur’ân’dur bize
Tañrı’dan indi ki bu halkı düze

Pes fetil nefsün ü yag ‘akluñ-durur
Ol yanan od şol senün ‘ışkuñ-durur

(Yavuz, 2000: 987-989)

Âşık Paşa, yedinci bölümün altıncı kıssasında insan vücudunun yedi kısmını (ilık, kemik, sinir, damar, kan, et ve deri); yedi elbise çeşidini (pamuk, keten, ipek, yün, kürk, deri, demir ve zırh) ve yedi yiyecek çeşidini (yağlı, tatlı, acılı, ekşi, sulu, sıcak ve tuzlu) açıklar.

Yidi kat cismün-içün kıldı sebîl
Cümle kendü rahmetinden ol Celîl

Hem yidi kat ton geyürdi cismüne
Ya'ni kim hil'at bıraktı üstüne

Yidi kat cismün yidi kat ton geyür
Öñüne her gün yidi kat hön gelür (Yavuz, 2000: 1009)

Yedinci bölümün yedinci kıssasında âlemde insanlara eşit ve bedava bir şekilde bahşedilen yedi büyük ve değerli kavramı anlatır. Âşık Paşa'nın nimet olarak tanımladığı bu kavramlar nefes, güneş, görme yetisi, düşünce gücü, isim, rüya ve Tanrı'dır.

Geldük imdi nedür ol hön evveli
Bu nefesdür kim alursın iy veli

Şoldur ol kim düş göresin uykuda
Geh seni tagda göresin geh suda

Ol Güneşdür ki dutupdur 'âlemi
Anuñ-ıla dirlik eyler âdemi

Addur ol kim urınur bu hâs u 'âm
Toptoludur şark u garb u Rûm u Şâm

Şoldur ol kim bî-şümâr u bî-hisâb
'Âlemün yüzün görürsin bî-hicâb

Şoldur ol kim halk güvenür Tañrı'ya
Her biri Tañrı benüm dir bî-riyâ

Ol fikirdür kim gider gön'lün ırak
Vuslata degşürilür cümle firâk

(Yavuz,2000:1017-1033)

Âşık Paşa, yedinci bölümün sekizinci kıssasında Can'ın Tanrı katından dünyaya geliş yolculuğunu anlatır. "Can" ve yolculuğu esnasında ona yol gösterici olan "Nur" u alegori yoluyla kişileştirir. "Can" sırasıyla insan vücudundaki baş, kulaklar, gözler, burun, ağız ve kalp isimli altı kapıdan geçtikten sonra son olarak kalbin içinde bulunan yedinci kapıdan geçerek kendi tahtına oturur.

'Ulvideyken süfliye indi revân
Başı üzre Âdem'ün kondı hemân

Cân çü evvel menzile irdi tamâm
Gördi muhkem yapılpdur bir makâm

Hôş müdevver kubbe vü hôş mu'teber
İçi yavlak giñ ü taşı muhtasar

Nûr eyitdi 'akl evidür bu makâm
Ol gerek yoldaş ola saña müdâm

Cân ikinci menzili çün aňladı
Hem 'aceblep anı dahı taňladı

Gördi bir ev iki kapu açılır
Bu kapudan ol kapuya geçilür

Hem içerü evde yol var giresi
Evde yir var çok nesene turası

Cân eyitdi bunda iş var şek degül
Hâliyâ bu iki kapu dek degül

Pes bu kez cân nûra sordı bu işi
Eytdi bu ne kapulardur iy kişi

Nûr eyitdi cânâ uşbu kapular
Şol-durur kim olısar sâhib-haber

Geçdi bu kez cân üçinçi menzile
Yine vardı ol nûr öñinçe bile

Cân çü irdi ol eve basdı ayak
Gördi kim ol ev dahı bir hôş durak

Açılupdur iki çifte pencere
Câm urılmış ag kara hôş kançara

Bu eve andan düşer her dem ışıık
Hem bezekdür sûrete hem yaraşuk

Vardı dördinçi makâma durmağa
Anı dahı görmege vü sormaga

Çünkü cân 'azm eyledi ol menzile
Yine vardı cân öñinçe nûr bile

Cân bu kez ol menzile kıldı nazar
Gördi dartılmış iki dervâze var

İki zûkak uzunınça dartılup
Ağız açuk üsti muhkem örtilüp

Yüz içinde yapılpdur sed gibi
Beñzemez ayruk makâma tertibi

Yine sordı ol nura cân bu işi
Eytdi uşbu ne makâmdur iy kişi

Kamu evlerden bu ev ayruksırak
Ev içinden kapuya yavlak ırak

Nûr eyitdi Tañrı'nuñ kudret yili
Olısar ilçi saña budur yolu

Geçdi bu kez ol bişinçi menzile
Yine vardı cân öñinçe nûr-ıla

Cân görür ol evde bir hôş kapu var
Şöyle uludur ki ne gelse sıgar

Ev içinden yol geçer hem ilerü
Girür ol yol içerüden içerü

Bir kişi var ev içinde hı büker
Bükdüginçe taşra evden dür döker

Geçdi cân andan dahı vardı ileri
Degdi altıncı eve girdi içeri

Gördi bu kez ev içi bir hôş sarây
Kârubâr bağlamaga yavlak kolay

Hücreler var bî-hisâb u bî-şimâr
Her ne kim getrür-iseñ anda sıgar

Yir var anda cümle dürlü ni'mete
Ya'ni kim Kur'an u 'ilm ü hikmete

Geçdi cân andan dahı vardı ilerü
Degdi altınçı eve girdi içeri

Nûr eyitdi bu sarâyûndur senûn
Mu'teber mülkûn ü yigrek meskenûn

Yine geçdi getdi andan nûr-ıla
Vardı bu kez ol yidinçi menzile

Gördi ol bir tahtgâhdur muhtasar
Liki kuvvet gizlü anda mu'teber

Cümle cism anuñ-ıla dâyim-durur
Niçe ol kâyim beden kâyim-durur

Pes yene sordı nura cân bu işi
Eytdi uşbu ne makâmdur iy kişi

Nûr eyitdi bu senûn tahtuñ-durur
Ayrug evlerde kamu rahtuñ-durur

Çünki geldüñ bu eve durmak gerek
Pâdişâhsın tahta oturmak gerek

(Yavuz, 2000: 1041-1057)

Bölümün devamı olan dokuzuncu kıssada bu defa nefsin insan vücudunda yer edişi, aşağıdan yukarıya doğru yedi basamaklı bir seyir izler. Bu sıralamada nefis önce insanın ayakaltında yer bulur, oradan sırasıyla topuk ile diz kapağı arasına, uyluk kemiğine, göğüs ve sırt bölgesine, dile, beyne ulaşır, son olarak da başa yerleşir ve vücudu terk eder.

Çünkü bitdi süfliden nefis ü hevâ
Sûrete gelmek anın oldu revâ

Geldi âdem sûretine emr-ile
Kim bile yoldaş ola bu 'ömr-ile

Urdı hayme kondı ayak altına
Kasdı şol kim kalka baş üzre bine

Nefsün evvel menzili bu gevdede
Ayag altıdur hakikat iy dede

Nefsün incükdür ikinci menzili
Geldi bu kez anda kurdı mahfili

Kuvvet-i nefis incüğe geldi bu kez
Hem yörür hem yügürür oldu bu kez

Nefsün uylukdur üçüncü menzili
Vardı bu kez anda kurdı mahfili

Nefs çün irdi uyluga basdı kadem
Ârzu vü işret kılur her dem-be-dem

Sine vü yagrin-durur döndinçi evi
Anda varsa nefis olur yavlak kavi

Dil-durur nefsün bişinçi menzili
Vardı bu kez anda kurdı mahfili

Nefsün altınçı evi beyni-durur
Endişe anda anuñ dîni-durur

Nefs çıkar başdan u baş üzre durur
Çün hevâyidür havâda taht urur

Ol-durur nefsün yidinçi menzili
Vardı bu kez anda kurdı mahfili

Nefs gidiçek harketi kalmaz tenüñ
Bile gider lezzeti her nesnenüñ
(Yavuz, 2000: 1065-1077)

Yedinci bölümün onuncu kıssasında Âşık Paşa, hasb-i hal (iç diyalog) tekniğini kullanarak Tanrı'yı arayışını anlatır. Tanrı'yı arama yolunda, karşılaştığı yedi menzil, yedi güçlük ve kendisine yardım eden yedi yol göstericiden bahseder. Âşık Paşa'ya

göre kendisini Tanrı'dan ayıran yedi engel; vücut, nefis, can, gönül, akıl, aşk ve arzulardır.

Ya'ni bilmekçün ki bu perde nedür
Añladum kim yidi nesne perdedür

Yidi perde adlu adıyla 'ayân
Biri sûret biri nefis ü biri cân

Cümle kendü varlığum perde bana
Beni komaz kim varam dōstdan yaña

Hem gönül hem 'akl u hem 'ışk u hevâ
Perdelerdür cümle çün dünyâ kova

Kendüzüm kendüzüme perde-y-imiş
Bir işit ol perdeler gör ne-y-imiş

(Yavuz, 2000: 1093)

Şaire engel olan bu yedi unsura karşı yedi yol gösterici onun Tanrı'ya ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Sırasıyla vücut yerine dostun varlığı, nefis-i emmâre yerine nefis-i marziyye, akl-ı maâşî yerine akl-ı küll, gönül yerine şairi sevgiliye götüren gönül, can yerine rûh-ı kudsi, aşk yerine dost sevgisi ve rıza yerine Allah'ın fazlı şaire yol gösterici olmuştur. Âşık Paşa, bu kıssayla birlikte yedinci bölümü sonlandırır.

Yidi nesne görnügeldi karşudan
Beni kurtardı bu cümle kaygudan

Ol gönül kim yoldaşuñvan dir-idi
Gelmez-idi dek beni aldar-idi

Ol yidi kim bî-vefâ olmuş-ıdı
Yolda yoldaş olmadın kalmış-ıdı

Gelmediyse bir gönül geldi bana
Kim çeker her dem beni dōstdan yaña

Bu yidi dutdı bularuñ yirini
Şerhi birle eydeyüm her birini

Cân dahı kim her dem aldardı beni
Yoldaşumken dünyaya dutdı yōni

Gerçi sûret baña yoldaş olmadı
Top ırak kaldı yakına gelmedi

Kaldısa ol oldı rûh-ı kudsi cân
Uş anuñla 'ömrüm oldı câvidân

Ger baña ol nefis-i emmâre ki var
Dōst yolında olmadı yoldaş u yâr

Ol hevâ 'ışk kim baña yoldaş-ıdı
Dünyayı sevmekle başı hōş-ıdı

Yoldaş oldı nefis-i marziyye bana
Her nefes darter beni dōstdan yana

Dünya sevdi kaldısa ol vakti hōş
Dōstı sevmek baña yoldaş oldı uş

Gerçi ol 'akl-ı ma'âşî kaldısa
Dünyayı dirmege mâyl oldısa

Ol rızâ kim bağlamışdı yolımı
Yalvaruban dutmaz-ıdı elümi

Yoldaş oldı uş baña bu 'akl-ı küll
Cümle işüm redd-iken oldı kabûl

Geldi Allah fazlı uş açdı yolum
'Acz-ıla kalmış-iken dutdı elüm

(Yavuz, 2000: 1121-1123)

3. Sonuç

Din, mit, felsefe ve gelenekten beslenerek sanat ve bilim çerçevesinde evrensel sistem, insan ve eşya arasında bir vasıta olarak değerlendirilen ve kullanılan sayılar içinde yedi sayısı kendine has bir anlam dünyasına sahip olmuştur. Yedi, bütün kültürlerde ilahi olan üçle kutsal olan dördün birleşimini verdiği inandırıldığı için dünyevi ve ilahinin birleşiminin sembolü olarak düşünülmüştür. Bundan dolayı yedi sayısı, ilk insan topluluklarının dini-sihri uygulamalarından başlayarak kozmik inanışlara, şehir mimarisi ve görsel sanatlardan, özellikle edebiyat eserlerinin düzenlemesine varıncaya kadar kendine has bir kültürel arka plan ve gelenek ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmada Âşık Paşa'nın *Garibnâme* mesnevisinin yedinci bölümü, yedi sayısının sembolik ve kültürel arka planı çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Âşık Paşa eserin yedinci bölümünün kurgusunu, insanın yaratılışı ve Kuran'da yedi sayısından bahseden ayetler üzerinden açıklamalar yaparak oluşturmuştur. İçerik ve açıklamalar teolojik arka plana sahiptir. Bununla birlikte örneklemeler alegorik benzetmelerle yapılmıştır.

Bu doğrultuda *Garibnâme* mesnevisinin yedinci bölümünün on kıssasındaki konu başlıkları şu şekilde sıralanabilir.

1. İnsanın anne karnındaki ve dünya yaşamındaki yolculuğu yedi aşamalıdır. Bu süreçte yedi gök katındaki yedi gezegen insana rehberlik etmektedir.
2. Dünya yaşamı kadın ve erkeğin birleşimiyle oluşmuştur. Erkek bedeni gökten kadın bedeni yerden yaratılmıştır. Âlemde var olan her yedili (yedi iklim, yedi yıldız, yedi kat cehennem, yedi gün ve yedi gece, yedi Mushaf, yedi renk) insanın vücudunda da bulunmaktadır.
3. Dünya yaşamındaki insanlar, yaşam dönemlerine göre, yedi gruba ayrılırlar. Her bir grubu bir gezegen yönetir. Sırasıyla bu gruplar ve yöneticisi olan gezegenler şunlardır: Çocuklar (Ay), bilgi çağındaki gençler (Utarid), yeme-içme ve eğlence çağındakiler (Zühre), süs ve parlaklık çağındakiler (Güneş), gayret çağındakiler (Merih), hırs, azim ve mücadele çağındakiler (Müşteri) ve yaşlılık çağındakiler (Zuhal).
4. Yaşam ve insan birbirine bağlı şu yedi kavramdan oluşmuştur. Âlem, insan, vücut, can, ilim, akıl ve aşk.
5. İnsan varlığı; vücut, can, nefis, akıl, aşk, inançtan ve Kuran'dan oluşmaktadır. Bu özellik bir kandilde bulunan kandil, su, fitil, ışık, yağ, ateş ve ip kavramlarıyla benzerlik göstermektedir.

6. İnsan vücudu yedi tabaka halinde yaratılmıştır: İlik, kemik, sinir, damar, kan, et ve deri. İnsanlar yedi giysi çeşidi giyerler: Pamuk, keten, ipek, yün, kürk, deri, demir ve zırh. Yedi yiyecek çeşidi ise şunlardır: Yağlı, tatlı, acılı, ekşi, sulu, sıcak ve tuzlu.
7. İnsanlara eşit ve bedava bahşedilen yedi şey bulunmaktadır: Nefes, güneş, görme yetisi, düşünce gücü, isim, rüya ve Tanrı.
8. İnsan vücudunda yedi kapı bulunur: Baş, kulaklar, gözler, burun, ağız, kalp ve can.
9. İnsan vücudunda yedi nefis makamı bulunur: Topuk ile diz kapağı arası, uyluk kemiği, göğüs, sırt, dil, beyin ve baş.
10. İnsanı Tanrı'dan ayıran yedi engel bulunmaktadır: Bunlar vücut, nefis, can, gönül, akıl, aşk ve arzulardır.

Yukarıda sıralanan konu ve kavramlarla birlikte *Garibnâme*'nin yedinci bölümünde yedi sayısı ile ilişkili olarak metnin içeriğine yerleştirilmiş olan şu kavramlar da dikkat çekmektedir: Yedi gezegen, yedi yıldız, yedi gök, yedi yer, yedi kıta, yedi hüküm, yedi gün, yedi gece, yedi cehennem, yedi tat, yedi renk, insan ömrünün yedi aşaması, yedi menzil, yedi konak, yedi yol gösterici.

Âşık Paşa, insanın ve evrenin yaratılışına dair düşüncelerini yedi sayısı çerçevesinde açıklamayı tercih etmiştir. Şair, insan ruhu, bedeni ve nefis denilen ego benliğini yedi katmanlı olarak düşünürken bu unsurların açıklamasını da yine yedi katmanlı cisimlere teşbih yoluyla gerçekleştirmiştir. Eserde, yedi sayısının özellikle teolojik arka planını açıklamak için sembolik araçlar kullanıldığı dikkat çekmektedir.

İnsanın anne karnındaki sürecini ve dünya yaşamını yedi aşamalı olarak düşünen Âşık Paşa, ulviden süfliye, süfliden ulviye yedi basamaklı bir döngü tasavvur eder. Bu tasavvurunda etkilendiği kaynaklar Pisagor düşünce geleneği ve İhvân-ı Safâ öğretileridir. Bununla birlikte, Âşık Paşa'nın Tanrı-evren-insan ilişkisini ve özellikle insan yaratılışını izah ettiği beyitlerdeki yedi aşamalı yükseliş ve iniş tasvirlerinde, İslam tasavvufundaki "sudur" ve "devriyye" nazariyelerinin etkisi de dikkati çekmektedir.

Sonnotlar

1 Abdulkadir İnan, Samilerin Tufan hikâyelerinden alınmış olabileceğini belirttiği Şamanist Tufan hikâyelerini incelediği çalışmasında, Anahin'in tespit ettiği rivayetlerde tufanı anlatırken "yedi gün deprem olduğu, yedi gün dağların ateş fişkırttığı, yedi gün yağmur yağdığı, yedi gün dolu yağdığı ve yedi gün kar yağdığından" bahseder. *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, TTK Yay., Ankara, 1986.

2 Türk halk kültüründe sayı sembolizmi ve yedi sayısı ile ilgili örnekler için bkz: Örnek, 1979; Yeşil, 2000; Acıpayamlı, 1971

3 *Garibnâme* mesnevisinin sayı sistematigi, eserin bölümlendirilmesi ve eserde kullanılan sayıların kültürel arka planı başka bir çalışmada değerlendirilecektir.

Kaynakça

- Acıpayamlı, Orhan. (1961). *Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Altunay, Erhan. (2016). *Paganizm-1 Kadim Bilgelige Giriş*. İstanbul: Hermes Yayınları.
- Âşık Paşa. (Ty). *Garib-name*. (2000) Haz. Kemal Yavuz. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atasagun, Galip. (2001). “Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar, 2001. 132.
- Çelik Şavk, Ülkü. (2001). “Manas ve Maaday Kara’da Sayılar”, *Milli Folklor* 50. 4.
- Çetinkaya, Bayram Ali. (2003). “İhvân-ı Safâ Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi”. *Felsefe Dünyası*. 2003/1.24.
- Çoruhlu, Yaşar. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Eren, Mustafa. (2017). “İhvân-ı Safâ’nın Sanat Ontolojisi”, *Bilig*, 81. 13.
- Hamilton, James Russell. (1998). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- İfrah, Georges. (1999). *Sayıların Evrensel Tarihi I Bir Gölgenin Peşinde*. Ankara: Tübitak Yayınları.
- İnan, Abdulkadir. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1980). *Eski Türk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaya Mahmut, (2009), “Sudur”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 467-468.
- Keleş, Reyhan. (2017). “Yedi Ulu Ozanın Yedi Sembolizmi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. S. 83. 49-79.
- Kılıç, Yusuf ve Elvan Eser. (2016). “Eskiçağ Düşüncesi ve Kutsal Kitaplarda Yedi Sembolizmi”, *TURKISH STUDIES* 11/11, (2016), 77-98.
- Kıramer, Samuel Noah. (2001). *Sümer Mitolojisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kırbıyık, Halil. (2001). *Babillilerden Günümüze Kozmoloji*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Köprülü, M. Fuad. (1965). “Âşık Paşa”. *MEB İslam Ansiklopedisi*. 1. C. Milli Eğitim Basımevi.

- Okuyucu, Cihan. (2013). “Âşık Paşa’nın Garîbnâme’sinde Felsefi Unsurlar”, Âşık Paşa ve Anadolu’da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu, Kırşehir.
- Ögel, Bahaeddin. (2014). *Türk Mitolojisi* I. C. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis. (1979). *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Öz, Mustafa. (2009). “Seb’a”. *TDV İslam Ansiklopedisi*: c.36. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 241.
- Schimmel, Annemarie. (2004). *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri. İstanbul*: Kabalcı Yayınları.
- . (2017). *Sayıların Gizemi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Usluer, Fatih. (2009). *Hurufilik İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yeşil, Yılmaz. (2000). *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri*. Ankara: Eskişehir Valiliği Yayınları.
- <http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf> (16.11.2017).